PUBLIKACIJOS IR KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

Aleksandros Vilimaitės kaligrafijos darbas iš ciklo
„Augalijos pasaulis“, 2021, tušas, popierius

Gottlobas Frege (1848–1925 m.) – vokiečių filosofas, matematikas ir logikas, Jenos universiteto profesorius. Mąstytojas yra žinomas kaip analitinės filosofijos tėvas, įkvėpęs savo raštais filosofus: Rudolfą Carnapą, Bertrandą Russelą, Ludwigą Wittgensteiną. Frege sukūrė logikos simbolinės kalbos pagrindus ir pagrindė formalizacijos metodą įvairių mokslinių diskursų atžvilgiu. Svarbiausi mąstytojo veikalai: „Sąvokų raštas" (*Die Begriffschrift*, 1879 m.) – formaliosios logikos kvintesencija, iš esmės atnaujinanti predikatų logiką naujų įrodymų ir sąvokų instrumentarijumi; „Aritmetikos pagrindai" (*Grundlagen der Arithmetik*, 1884 m. I d., o II d. – 1906 m.) – svarstoma matematikos sudėtinės dalies, aritmetikos, sintetinių teiginių prigimtis; veikaluose – „Funkcija ir sąvoka" (*Funktion und Begriff*, 1891 m.), „Apie prasmę ir reikšmę" (*Über Sinn und Bedeutung*, 1892 m.), „Apie sąvoką ir objektą" (*Über Begriff und Gegenstand*, 1892m.) – svarstomi analitinės filosofijos kertiniai klausimai, susiejantys logikos ir filosofijos disciplinas į vieną visumą.

GOTTLOBAS FREGE

Mintis. Loginis tyrinėjimas

Logikoje žodis „teisinga" nurodo gairę: taip kaip estetikoje žodis „gražu", o etikoje – „gera". Nors visuose moksluose tiesa laikoma tikslu, logikoje ji traktuojama kitaip. Logikos ir tiesos santykį galima palyginti su fizikoje aprašomu sunkio ir šilumos santykiu. Visų mokslų uždavinys yra atrasti tiesą, tačiau logikai stengiasi pažinti tiesos dėsnius. Žodis „dėsnis" čia vartojamas panašia reikšme kaip ir gamtos dėsnis, bet apibūdina ir sielos mąstymą. Šia prasme mąstymo dėsnis yra psichologinis dėsnis.

Galima prieiti prie nuomonės, kad logikoje dėsnis byloja apie sielos mąstymą ir apie psichologinį vyksmą, būdingą sielos mąstymo procesui ir psichologiniams dėsniams. Bet vien tik toks logikos uždavinys būtų nesuprastas, nes taip tiesa neužimtų deramos vietos. Klaida, prietaras taip pat turi pasekmių kaip ir teisingas pažinimas. Ir klaidingumo, ir teisingumo suvokimas yra susiję su psichologiniais dėsniais. Šių dėsnių ir sielos proceso, besibaigiančio teisingu manymu, paaiškinimas niekada negali pakeisti įrodymo, besiremiančio teisingu manymu. Ar gali tokiuose sielos procesuose veikti logikos dėsniai? Nenoriu tam prieštarauti, bet, kalbant apie tiesą, logikos dėsnių veikimo sielos procesuose neužtenka: įmanoma, kad egzistuoja nelogiškumas, atitrūkęs nuo tiesos.

Tik pažinę tiesos dėsnius, galime tai suvokti. Jeigu mums reikėtų nutarti, ar pateisinamas teisingas manymas, kuriuo baigiasi sielos proceso apibūdinimas ir paaiškinimas, tada tikriausiai galėtume išvengti sielos proceso aiškinimo. Norėdamas, kaf būtų išaiškintas kiekvienas nesusipratimas ir kad neišnyktų riba tarp psichologijos ir logikos, logikai priskiriu uždavinį surasti tiesos, o ne teisingo manymo arba mąstymo dėsnius. Remiantis tiesos dėsniais, yra plėtojama žodžio „teisinga" reikšmė.

Iš pradžių norėčiau pabandyti paaiškinti, ką kuo vadinsiu: taigi pirmiausia turime aptarti tuos žodžio vartojimo būdus, kurie

ISSN 2351-4728

liks nuošalyje. Pavyzdžiui, meno tikslu laikant tiesą (kalbant apie meno kūrinio arba tikro pojūčio tiesą), negali būti vartojamos sąvokos „tikras“, „mylintis tiesą“ taip, kaip tai retkarčiais daroma svarstant meno srities klausimus. Žodis „teisinga“ yra vartojamas prieš kitą žodį tam, kad atskleistume tiesioginę nesuklastotą šio žodžio prasmę. Nors šis vartojimo būdas neveda ankstesniu keliu, numanoma tiesa yra iškeliama kaip mokslinio pažinimo tikslas.

Žodis „teisinga“ kalbiniu požiūriu yra priklausomasis žodis. Jį vartojant siauriau, nusakoma sritis, kurioje yra išsakoma tiesa ar kurioje apskritai galėtume klausti apie tiesą. Išsakyta tiesa yra siejama su vaizdais, vaizdiniais, sakiniais ir mintimis. Dėmesį patraukia tai, kad girdimi ir regimi dalykai egzistuoja kartu su „daiktais“, kurių negalima suvokti juslėmis. Tai reiškia, kad pasitaiko, jog prasmė pasikeičia. Iš tikrųjų! Argi vaizdas iš tiesų yra tikras regimas ar liestinas dalykas? Ar tikras yra akmuo, medžio lapas?

Matyt, vaizdas nebūtų vadinamas tikru, jeigu tam nebūtų tikslo. Vaizdas turi kažką pavaizduoti. Vaizdinio pavadinimas nėra pats savaime teisingas, jis yra parinktas atsižvelgiant į tikslą – į tai, kad jis turi su kažkuo sutapti. Remiantis tuo, galima sakyti, kad tiesa – tai vaizdo sutaptis su atvaizduojamuoju. Sutaptis yra santykis. Tačiau santykiui prieštarauja žodžio „teisinga“ reikšmė, nes šis žodis nėra santykinis, atsižvelgiant į jo vartojimo būdus ir į tai, su kuo jis turėtų sutapti.

Nežinodamas, kad vaizde pateikiama Kiolno katedra, negaliu nuspręsti dėl jo tikrumo, nes nežinau, su kuo turėčiau palyginti vaizdą. Sutapimas gali būti tobulas tik tada, jei lyginami dalykai sutampa, taigi tada – kai jie nėra skirtingi dalykai. Banknoto autentiškumą galime bandyti patikrinti erdviškai apžiūrinėdami jo ekvivalentą, bet bandymas ištirti aukso grynuolį lyginant jį su dvidešimties markių kupiūra būtų juokingas.

Jei vaizdinys būtų daiktas, būtų galima ištirti ir vaizdinį, ir daiktą. Jei tokiu atveju pirmasis tobulai sutiktų su antruoju, vadinasi, jie sutaptų. Bet būtent tai yra neįmanoma – tiesą apibrėžti kaip vaizdinio sutiktį su kažkuo tikrovišku. Svarbu tai, kad tikroviškumas priklauso nuo vaizdinio, kad nėra jokios tobulos sutapties, jokios tobulos tiesos. Vadinasi, apskritai nieko nėra tikra, nes tai, kas yra pusiau teisinga, yra ir klaidinga. Tiesa nepakenčia jokio daugiau arba mažiau. O gal vis dėlto tiesa yra? Ar galima nustatyti, kad tiesa egzistuoja, jei sutaptis įvyksta tam tikru atžvilgiu? Tačiau kokiu atžvilgiu turi įvykti sutaptis? Ką reikėtų daryti, norint nuspręsti, kad kažkas yra teisinga? Tokiu atveju privalėtume ištyrinėti, ar tam tikru atžvilgiu vaizdinys sutampa su tikroviškumu. Taip žaidimas prasidėtų iš naujo, o mes vėl klaustume tuo pačiu būdu. Taigi bandymas tiesą paaiškinti kaip sutaptį žlunga. Vadinasi, žlugtų ir kiekvienas kitas mėginimas apibrėžti tiesos būtį, kadangi apibrėžtyje būtų duoti neabejotini tiesos požymiai. Bet kokiu atveju visada kartotume klausimą, ar vaizdo požymiai atitinka tikrovę? Taip viskas suktųsi ratu. Dėl to galima teigti, kad žodžio „teisinga“ turinys yra visiškai unikalus ir neapibrėžiamas.

Tiesą sakant, jei yra išsakoma tiesa apie vaizdą, nereikia nurodyti jokios savybės, kuri, atskirta nuo šio vaizdo, tiktų kitiems daiktams. Tačiau galvoje turint visai ką kita,

norima pasakyti, kad tam tikras vaizdas turi kaip nors sutapti su tam tikru dalyku. Sakiniu „Mano vaizdinys sutampa su Kiolno katedra“ kalbama apie šio sakinio teisingumą. Vadinasi, grįžtama prie sakinių teisingumo, kas visai prasmingai vadintina piktnaudžiavimu vaizdų ir vaizdinių tiesa. Kas yra vadinama sakiniu? Garsų seka; bet tik tada, jei ji turi prasmę.

Dėl to negali būti teigiama, kad kiekviena prasminė garsų seka yra sakinys. Jeigu sakinį laikome teisingu, tai kas apskritai gali klausti apie tiesą – sakinio prasmę? Ar sakinio prasmė yra vaizdinys? Bet kuriuo atveju tiesa nėra sutaptis su kažkuo, nes priešingu atveju klausimas apie tiesą būtų kartojamas be galo. Nenorėdamas pateikti tokios apibrėžties mintį laikau kažkuo, kam esant apskritai galima klausinėti apie tiesą. Mintims priskiriu tai, kas yra klaidinga, kaip ir tai, kas yra teisinga.[1]

Taigi galiu teigti, kad mintis yra sakinio prasmė, tačiau nesiekiu teigti, kad sakinio prasmė yra mintis. Savyje beprasmiška mintis, apsivilkusi prasminiu sakinio apdaru, mums tampa suvokiama. Sakome, kad sakinys išreiškia mintį. Mintis yra šiek tiek neprasminga, o visi jusliškai suvokiami daiktai jau buvo pašalinti iš šios srities, kurioje galima klausti apie tiesą. Tiesa nėra savybė, atitinkanti ypatingąją juslinių įspūdžių rūšį. Taigi ji itin skiriasi nuo savybių, kurios įvardijamos žodžiais ar jų junginiais „raudonas“, „kartus“, „kvepiantis šeivamedžiu“. Ar neregime, kad patekėjo saulė? Ir ar nematome, jog šitai yra tikra? O juk saulė – ne toks objektas, kuris tekėdamas paskleidžia spindulius į mano akį: saulės spinduliai nėra regimas daiktas kaip pati saulė. Taigi tiesa nėra jusliukai suvokiama savybė. Pavyzdžiui, magnetinimas yra nustatomas remiantis jusliniais įspūdžiais; tuo ši savybė, lygiai taip pat kaip ir tiesa, atitinka ypatingą juslinių įspūdžių rūšį. Tam, kad nustatytume, jog kūnas yra magnetinis, mums būtini jusliniai įspūdžiai. Tačiau kai aš tikru laikau tai, kad šiuo metu nieko neužuodžiu, jusliniais įspūdžiais nesiremiu.

Vis dėlto verta pamąstyti apie tai, kad jokiame daikte negalime atpažinti savybės, drauge nelaikydami minties, kad šis daiktas turi šią savybę, teisinga. Taigi kiekviena daikto savybė, minties savybė, tiesos savybė yra susijusios. Pastebėtina, kad sakinys „Užuodžiu našlaitės aromatą“, ko gero, pasižymi tokiu pačiu turiniu kaip ir sakinys „Tikra, kad užuodžiu našlaitės aromatą“. Regis, minčiai priskiriant tiesos ypatybę, jai nieko nėra pridedama. O vis dėlto! Ar nelaikome didele sėkme, kai po ilgo tyrėjo abejojimo ir po varginančių tyrinėjimų pagaliau galima sakyti – „Tai, ką aš nuspėjau, yra tikra!“ Žodžio „tikra“ reikšmė, regis, yra unikali. Ar tai turi kažką bendro su tuo, kas visai nėra vadintina įprastinei prasmei priešinga savybe? Nepaisydamas šios abejonės iš pat pradžių noriu pasakyti – tiesa yra savybė, nes nėra kito dalyko, taip atitinkančio tikrovę kaip ji.

1 Pasakyta yra maždaug taip: „Sprendimas nėra nei teisingas, nei klaidingas.“ Iš tikrųjų žodį „mintis“ vartoju apytikre logikų raštuose minima „sprendimo“ prasme. Reikia tikėtis, kad ateityje paaiškės, dėl ko pirmenybę teikiu „minčiai“. Minėtas paaiškinimas smerktinas, nes jame pateikiamas skirstymas į teisingus ir į klaidingus sprendimus; skirstymas, kuris iš visų galimų sprendimo skirstymų, matyt, yra mažiausiai reikšmingas. Loginiu trūkumu negaliu laikyti to, kad skirstymas yra pateikiamas drauge su paaiškinimu. Vis dėlto, neturime nuvertinti to, kas susiję su, kaip aš teigiu, reikšmingumu, kai žodis „teisinga“ nurodo logikai kryptį.

ISSN 2351-4728

Siekdamas konkrečiau paaiškinti, ką noriu pavadinti mintimi, skiriu sakinių rūšis.[2] Nenoriu užginčyti liepiamųjų sakinių prasmės, bet ši prasmė nėra tokia, kad per ją galėtų būti paklausiama tiesa. Dėl to minties reikšmės nesieju su liepiamųjų sakinių prasme, troškimą ar prašymą apibūdinančiais sakiniais. Reikėtų atkreipti dėmesį į sakinius, kuriais šį tą pranešame ar teigiame. Bet nuo sušukimų, kuriuose aimanavimu, dejavimu, juoku išreiškiami jausmai, atsiriboju, nes jie yra apibrėžti ypatingo šį tą pranešančio susitarimo. Kaip yra su klausiamaisiais sakiniais? Klausimu su klausiamuoju žodžiu išreiškiame nebaigtą sakinį, kuris papildytas (ko mes ir reikalaujame) turi įgyti teisingą prasmę.

Taigi čia nebus atsižvelgiama į tokio tipo klausiamuosius sakinius. Kitaip yra tiesioginiuose klausimuose – juos vartodami tikimės išgirsti „taip“ arba „ne“. Atsakymas „taip“ reiškia tą patį kaip ir konstatuojamasis sakinys, nes juo parodoma, kiek yra teisinga mintis, kuri jau buvo išreikšta klausimu. Taigi kiekvienam konstatuojamajam sakiniui galime sudaryti klausiamąjį sakinį. Dėl to į sušukimą nežiūrima kaip į pranešimą, nes pagal jį negali būti sudaromas atitinkamas klausiamasis sakinys. Klausiamasis sakinys ir konstatuojamasis sakinys turi tą pačią mintį, tačiau konstatuojamasis sakinys išreiškia teiginį, o klausiamasis sakinys – reikalavimą. Konstatuojamąjį sakinį galima išskaidyti į turinį, kurį turi ir atitinkamas klausiamasis sakinys, ir teiginį. Šis teiginys ir yra mintis arba bent turi savyje mintį. Mintį įmanoma išreikšti ir jos neparodant kaip teisingos. Konstatuojamajame sakinyje turinys ir teiginys sujungti kartu, todėl šis išskaidomumas nėra lengvai pastebimas. Taigi mes galime skirti:

1) minties suvokimą – mąstymą;

2) minties teisingumo pripažinimą – sprendimą[3];

3) šio sprendimo išraišką – teigimą.

Pirmasis veiksmas atliekamas sudarant klausiamąjį sakinį. Įprasta, kad mintį (tai, kaip maždaug ji gali būti išsakyta) suvokus kaip teisingą pagal aprašytus minties tyrinėjimus, pasirenkama konstatuojamojo sakinio forma, kuria nusakoma tiesa: tam net nereikalingas žodis „teisinga“. Tiesą sakant, net pavartojus šį žodį, teigimo galia glūdi ne jame, bet konstatuojamojo sakinio formoje. Teigimo galia pražūva ir net žodis „teisinga“ jos nebegali atkurti, jeigu kalbame nerimtai. Kaip teatro griausmas yra tik tariamas griausmas, o teatre vykstančios kautynės yra tik tariamos kautynės, taip ir teatrališkas teiginys yra tik tariamas teiginys. Tai yra tik žaidimas, poezija.

Savo vaidmeniu aktorius neteigia ir nemeluoja: kažką sakydamas jis žino, kad tai

2 Vartodamas žodį „sakinys“ neturiu galvoje gramatikose minimų kai kurių šalutinių sakinių tipų. Atskirtasis šalutinis sakinys nepasižymi galinčią tiesą paklausti prasme, o jam priklausantis prijungiamasis sakinys, priešingai, turi tokią prasmę.

3 Man regis, iki šiol buvo nepakankamai atskirtos minties ir sprendimo sąvokos. Galbūt to priežastis – kalba. Konstatuojamajame sakinyje neturime ypatingos sakinio dalies, atitinkančios teigimą, bet tai, kas buvo teigta, glūdi konstatuojamojo sakinio formoje. Vokiečių kalba pasižymi pranašumu, nes pagrindinis ir šalutinis sakiniai skiriasi žodžių tvarka. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad ir šalutinis sakinys gali turėti savyje teiginį, ir kad dažnai nei pagrindinis, nei šalutinis sujungiamasis sakinys neišreiškia išbaigos minties taip, kaip prijungiamasis sakinys.

yra netikra. Poezijoje mintys neretai išsakomos pasirenkant konstatuojamųjų sakinių formą, tačiau iš tikrųjų jos nelaikomos teisingomis, nors klausytojui ir patariama pritarti. Taigi visada klaustina, ką atskleidžia konstatuojamojo sakinio forma, ir, ar tai iš tikrųjų yra teiginys. Jeigu tam trūksta būtino rimtumo, atsakymas yra neigiamas. Tuo pat metu neišvengiamas klausimas, ar sakinyje vartojamas žodis „teisinga", nors jau paaiškėjo, kad siekiant atskleisti tiesos savybę minčiai nieko nereikia pridėti.

Be minties ir teiginio konstatuojamasis sakinys dažnai apima trečią dalyką (tam tikrus žodžius – Ž. V.), nesusijusį su teigimu. Neretai tai veikia klausytojo jausmus, nuotaiką arba sužadina jo vaizduotę. Tokių žodžių pavyzdžiai yra „deja", „dievobaimingas". Poezijoje šitokios sakinio dalys dažnos, bet prozoje jų beveik nėra. Matematiniuose, fizikiniuose, cheminiuose aprašymuose jos vartojamos rečiau nei istoriniuose tekstuose. Vadinamieji dvasios mokslai yra artimesni poezijai, dėl to jie yra mažiau moksliški nei griežtieji mokslai, kurie nukreipti į tiesą ir tik į tiesą. Kuo šie mokslai griežtesni, tuo jie „sausesni".

Taigi visi sakinio žodžiai, kurių neapima teigimo galia, nepriklauso moksliniam aprašymui, reginčiam su tuo susijusį pavojų, kurio retkarčiais sunku išvengti. Pasitaikius tokiam pavojui, nuojauta priartėja prie dar mintimi nesuvokto dalyko, o tokie sakino žodžiai imami vartoti sakinyje. Kuo moksliškesnis ir griežtesnis aprašymas, tuo lengviau jis išverčiamas, tuo sunkiau pastebėti „liaudišką" pobūdį. Priešingu atveju žodžiai, į kuriuos čia pageidauju atkreipti dėmesį, tobulą vertimą padaro beveik neįmanomą (ypač poezijos atveju), nes būtent jais, dažniausiai pagrįstais poetine verte, daugiausia skiriasi kalbos. Išreiškiant mintį nėra skirtumo, kuris žodis vartojamas – „arklys", „žirgas", „kuinas" ar „dvėsna". Teigiančioji galia neatskleidžia to, kuo skiriasi šie žodžiai. Taigi tai, ką poezijoje galima pavadinti nuotaika, oru, apšvietimu, tai, kas yra nuspalvinta garso tembru ir ritmu, minčiai nepriklauso.

Kai kurių kalbos elementų tikslas – klausytojui palengvinti suvokimą, pvz.: kirčiavimas ar žodžio daryba pabrėžia tam tikrą sakinio segmentą. Reikia atkreipti dėmesį ir į tokius žodžius kaip „dar" ir „jau". Sakiniu „Alfredas neatvyko" tiesiog pasakoma „Alfredas neatvyko" ir leidžiama suprasti, kad laukta jo atvykimo; bet tuo pačiu būtent apie atvykimą čia tik užsimenama. Negalima sakyti, kad dėl to sakinio prasmė yra klaidinga, nes Alfredo atvykimo nebuvo laukta. Atkreipkime dėmesį ir į žodžius „bet" ir „ir". Žodis „bet" nuo „ir" skiriasi tuo, kad leidžia atskleisti tai, ko buvo laukta įvyksiant. Tokios ir panašios šnekos ypatybės minties prasmės nekeičia.

Sakinį galima performuluoti veikiamosios rūšies veiksmažodį keičiant į neveikiamąją rūšį ir galininku žymimą objektą paverčiant subjektu. Naudininką taip pat galima paversti vardininku, o žodį „gauti" pakeisti į žodį „duoti". Žinoma, tokie performulavimai svarbūs ne kiekvienu atžvilgiu; jie nėra susiję su mintimi ir su tuo, kas yra teisinga arba klaidinga. Jeigu būtų pripažintas tokių performulavimų neleistinumas, būtų užkirstas kelias kiekvienam nuodugnesniam loginiam tyrinėjimui. Taigi labai svarbu yra atsisakyti skirčių, kurios nepalyti dalyko šerdies taip kaip dalyko esmei svarbios sritys. Tačiau reikia

ISSN 2351-4728

paminėti, kad požiūris į tai, ką laikyti esme, priklauso nuo tikslo. Kalboje yra svarbūs jutimai, susiję su grožio reikmėmis, o joms logikas yra abejingas.

Taigi sakinio turinys neretai pranoksta jame išreikštą mintį, tačiau taip pat dažnai pasitaiko, kad kaip tik žodinio garso, kuris gali būti užfiksuotas raštu arba fonografu, minčiai išreikšti neužtenka. Gramatinis esamasis laikas atskleidžia du aspektus: juo perteikiami laiko duomenys ir tuo pačiu panaikinamas bet koks laiko apribojimas, jei minties sudėtine dalimi laikome amžinybę. Pavyzdžiui, pamąstykime apie matematikos dėsnius. Nors nėra išreikšta, kuris iš dviejų galimų atvejų įvyks, tai reikia atspėti. Siekiant teisingai suvokti mintį, reikia žinoti, ar ištarus sakinį laiko duomenys buvo pateikti esamuoju laiku. Taigi tokiu atveju kalbėjimo laikas yra minties išraiškos dalis. Jeigu kažkas šiandien nori pasakyti tą patį, ką vakar buvo išreiškęs žodžiu „šiandien", šį žodį pakeičia žodžiu „vakar". Nors mintis yra ta pati, žodinė išraiška privalo skirtis, siekiant kompensuoti prasmės pokytį, kuris priešingu atveju sukeltų kalbinį laiko skirtumą. Panašus atvejis būdingas žodžių „čia", „kadangi" vartojimui, nes grynasis žodinis garsas, kuris gali būti užfiksuotas raštu, nėra pilnutinė minties išraiška: tam reikalingas teisingas suvokimas, tam tikros kalbėjimą lydinčios aplinkybės, kurios tuo pat metu yra naudojamos kaip minties išsakymo priemonės. Tokiems atvejams taip pat galima priskirta rodymą pirštais, rankų judesius, žvilgsnius. Garsas, išreikštas žodžiu „aš", tariamas įvairių žmonių, perteikia nevienodas mintis: vienos iš jų yra teisingos, kitos gali būti klaidingos. Be to, sakinyje vartojamas žodis „aš" duoda dingstį klausinėti.

Pateiksiu tokį pavyzdį: dr. Laubenas sako: „Aš buvau sužeistas." Leo Peteris tai girdi ir po kelių dienų papasakoja: „Dr. Laubenas buvo sužeistas". Ar šis sakinys išreiškia tą pačią mintį, kurią išsakė pats dr. Laubenas? Spėjama, kad, kalbant dr. Laubenui, Rudolfo Lingenso nebuvo. Dabar Lingensas girdi, ką pasakoja Leo Peteris. Jeigu dr. Laubenas ir Leo Peteris buvo išsakę tą pačią mintį, tai Rudolfas Lingensas, puikiai mokantis vokiečių kalbą ir prisimenantis, ką, anot dr. Leo Peterio, pasakė dr. Laubenas, privalo greitai suvokti, kad šnekama apie tą patį dalyką. Bet vokiečių kalbos mokėjimas yra savitas dalykas, kai kalbama apie tikrinius vardus. Suprantama, gali būti, kad tam tikra mintis yra menkai susijusi su sakiniu „Dr. Laubenas buvo sužeistas". Šiuo atveju įvardijimas – „dr. Gustavas Laubenas" – sakinį leidžia suprasti pilnai. Jeigu abu – Leo Peteris ir Rudolfas Lingens'as – dr. Gustavą Laubeną laiko gydytoju, kuris tėra vienintelis gydytojas, gyvenantis jiems abiem gerai žinomame bute, tai abu sakiniai – „Dr. Gustavas Laubenas buvo sužeistas" – išreiškia tą pačią mintį. Bet tuo pačiu įmanoma, kad Rudolfas Lingensas asmeniškai nepažįsta dr. Laubeno ir nežino, kad kaip tik tai buvo dr. Lauben'as, kuris neseniai pasakė: „Aš buvau sužeistas". Tokiu atveju Rudolfas Lingenas negali žinoti, kad kalbama apie tą patį dalyką. Būtent dėl to teigiu, kad mintis, kurią pasakė Leo Peter'is, nėra ta pati mintis, kurią išsakė dr. Laubenas.

Sakykime, kad Herbert'as Garneris žino, jog dr. Gustavas Laubenas gimė 1875 m. rugsėjo 13 d. N. mieste, bet nežino, kur dabar gyvena dr. Laubenas. Tačiau Leo Peteris nežino, kad N mieste 1875 m.

rugsėjo 13 d. gimė Gustavas Laubenas. Tada vartodami tikrinį dr. Lauben' vardą Herbertas Garneris ir Leo Peteris kalbasi „ne ta pačia kalba", nors iš tikrųjų tais pačiais žodžiais įvardijamas tas pats vyras.

Taigi Herbertas Garneris sakiniu „Dr. Gustavas Laubenas buvo sužeistas" pasako ne tą pačią mintį, kurią pageidauja išreikšti Leo Peteris. Herbertui Garneriui ir Leo Peteriui kyla kalbinio nesusipratimo problema, nes Leo Peteris pavartojo tikrinį vardą „dr. Laubenas", o Herbertasas Garneris – tikrinį vardą „Gustavas Laubenas". Herbertas Garneris sakinio – „Dr. Laubenas buvo sužeistas" – klaidingu. Iš aprašytų pavyzdžių matyti, kad mintį galima išreikšti įvairiai.

Taigi, kaip matome, nuo tikrinio vardo priklauso, kas pasakoma tam tikru sakiniu. Kiekvienas sakinio, kuriame vartojamas tikrinis vardas, formulavimo būdas turi ypatingą prasmę. Žinoma, įvairios mintys, paaiškinančios tą patį sakinį, turi sutapti, t. y. jei viena iš minčių yra teisinga, – jos visos yra teisingos, o jei viena iš jų yra klaidinga, – jos visos yra klaidingos. Be to, reikia pripažinti ir įvairovę, nes kiekvienas tikrinis vardas yra vienintelis ir individualus, kaip ir tai, kas juo pavadinta. Šis reikalavimas yra įvykdomas dažnai, bet ne visada.

Kiekvienas dalykas yra duotas ypatingu ir pirmapradžiu būdu taip, kaip nebuvo duotas joks kitas. Jeigu dr. Laubenas mano, kad jį sužeidė, tikėtina, kad jis šį pirmapradį būdą (kaip jis pats sau pateikė) laiko pagrindu. Tik pats dr. Lauben'as geba suvokti savo mintis, todėl tiksliai perteikti kitiems jis jų negali. Taigi norėdamas kitam pranešti savo mintį ir sakydamas „Aš buvau sužeistas", „aš" jis privalo vartoti prasme, kuri būtų suprantama ir kitam – maždaug „tas, kuris jums kalba šiuo metu", o savo kalbėjimą lydinčias aplinkybes jis turi išreikšti tinkamomis mintimis.[4]

Nefilosofuojantis žmogus pažįsta daiktus, kuriuos jis mato, liečia, trumpai tariant, gali suvokti juslėmis: medžius, akmenis, namus. Jis yra įsitikinęs, kad kitas žmogus lygiai taip pat kaip jis mato ir užčiuopia tą patį akmenį, medį. Tačiau mintis šiems dalykams nepriklauso. Ar galima žmones suvokti objektiškai kaip ir medį?

Nefilosofuojantis žmogus yra priverstas regėti, pripažinti skirtingą nuo išorinio pasaulio vidinį juslinių įspūdžių pasaulį, vaizduotę, jutimus, jausmus, nuotaikas; polinkių, norų ir sprendimų pasaulį. Trumpai tariant, visa tai galima apibendrinti žodžiu: „vaizdinys." Ar šiam vidiniam pasauliui priklauso mintis? Ar mintys yra vaizdiniai? Matyt, jos nėra sprendimai. Kuo gi vaizdiniai skiriasi nuo išorinio pasaulio daiktų?

Pirma. *Vaizdinių neįmanoma matyti ar liesti, užuosti ar ragauti*. Eidamas pasivaikščioti su palydovu, regiu žalią pievą ir tuo pat metu turiu[5] žalios spalvos įspūdį. Jį turiu, bet jo nematau.

4 Nesu laimingasis mineralogas, savo klausytojams rodantis kalnų krištolą. Skaitytojui negaliu įbrukti minties, tam, kad jis ją tiksliai apžiūrėtų iš visų pusių. Turiu pasitenkinti beprasmiška savyje mintimi, įvilkta į skaitytojui suprantamos kalbos formą. Tačiau kalbos vaizdingumas kelia daug sunkumų. Tai, kas yra prasminga, visada prasiskverbia ir išraišką paverčia netiesiogine bei vaizdinga. Taigi taip prasideda kova su kalba, o aš esu priverstas dar suvokti ir kalbą, nors tai nėra mano tiesioginis uždavinys. Tikiuosi, man pasisekė paaiškinti skaitytojui tai, ką noriu pavadinti mintimi.

5 Lietuvių kalboje vartojamas žodžių junginys „įspūdį patirti", tačiau siekiant kuo tiksliau perteikti G. Fregeės mąstymą, pasirenkamas pažodinis vertimas „įspūdį turėti". Tokiu pačiu tikslu toliau darbe vartojama ir sąvoka „vaizdinio turėtojas" (Ž. V. pastaba).

ISSN 2351-4728

Antra. *Vaizdiniai yra turimi. Turima jausenos, jausmai, nuotaikos, polinkiai.* Pieva ir varlės ant pievos, ją apšviečianti saulė egzistuoja nepaisant to, ar juos matai, ar nematai; tačiau juslinis žalios spalvos įspūdis, kurį turiu, egzistuoja tik manyje; aš esu jo nešiotojas. Mums atrodo neįmanoma, kad skausmas, nuotaika, troškimas pasaulyje klajotų savarankiškai, be turėtojo, juk jutimas nėra galimas be jaučiančiojo, o vidinio pasaulio sąlyga yra vidinis pasaulis.

Trečia. *Vaizdiniams reikalingas turėtojas.* Išorinio pasaulio daiktai palyginti yra savarankiški. Aš ir mano palydovas esame įsitikinę, kad abu regime tą pačią pievą, bet kiekvienas iš mūsų turi ypatingą žalios spalvos įspūdį. Aš tarp žalių žemuogės lapų matau žemuogę. Mano palydovas jos nepastebi: jis – daltonikas. Spalvinis įspūdis, kurį jis patiria matydamas žemuogę, nežymiai skiriasi nuo to, kurį jis jaučia matydamas lapą. Ar dabar mano palydovas žaliąjį lapą regi kaip raudoną, o gal raudona uoga jam atrodo žalia? O gal jam ir lapas, ir uoga atrodo tokios spalvos, kurios aš visai nepažįstu?

Į tokius klausimus atsakyti neįmanoma, jie yra beprasmiški, nes žodis „raudona“ ne nurodo daiktų savybę, bet apibūdina mano sąmonei priklausančius juslinius įspūdžius, kurių neįmanoma palyginti su kitų įspūdžiais. Tam reikėtų suvienyti juslinį įspūdį, priklausantį mano sąmonei, ir juslinį įspūdį, priklausantį kitai sąmonei. Jeigu net būtų įmanoma iš sąmonės pradanginti vaizdinį ir jam leisti pasirodyti kitoje sąmonėje, klausimas vis tiek liktų neatsakytas – ar tai būtų tas pats vaizdinys? Mano sąmonės turinys yra susijęs su vaizdinių esme – kiekvieno kito sąmonės vaizdinys skiriasi nuo mano vaizdinio. Ar būtų įmanoma, kad mano vaizdiniai, visas mano sąmonės turinys būtų dieviškosios visaapimančios sąmonės turinys? Tik tokiu atveju, jeigu aš pats būčiau dieviškosios esmės dalimi. Bet ar tada mano vaizdiniai būtų dieviškosios esmės dalimi? Ar aš būčiau jų turėtojas? Tai vis dėlto peržengia žmogiškojo pažinimo ribas (kaip tai ir buvo parodyta). Bet kuriuo atveju mums, žmonėms, neįmanoma kitų vaizdinius palyginti su savais vaizdiniais. Nuskinu žemuogę, ją laikau tarp pirštų. Dabar ši žemuogė taip pat yra mano palydovė, tačiau kiekvienas iš mūsų turi savitą vaizdinį. Niekas kitas neturi mano vaizdinio, nors daugelis gali matyti tą patį daiktą. Niekam kitam neskauda taip kaip man. Manęs kažkas gali gailėti, bet mano skausmas vis tiek yra mano, o gailestis – kito. Kitam neskauda taip, kaip man, o aš neužjaučiu taip, kaip kitas.

Ketvirta. *Kiekvienas vaizdinys turi tik vieną turėtoją; du žmonės neturi to paties vaizdinio.* Vaizdinys turėtų būti nepriklausomas nuo savo būklės ir nuo turėtojo, kuris turi tą vaizdinį, būklės. Ar ana liepa yra mano vaizdinys? Šiame klausime vartodamas pasakymą „ana liepa“, užbėgu už akių, nes juo noriu šį tą apibūdinti: tai, ką matau ir ką kiti gali liesti ar apžiūrėti. Dabar tai yra įmanoma dvejopai. Jei mano sumanymas pavyko, kai tai apibūdinau pasakymu „ana liepa“, tada sakinyje „Ana liepa yra mano vaizdinys“ išreikšta mintis yra akivaizdžiai paneigta. Bet jeigu mano sumanymas nepavyko, jeigu manau tik žiūrėsiąs, o iš tikro nematau, jeigu apibūdinimas „ana liepa“ yra tuščias, tada aš pasiklydau poezijos bare to nežinodamas ir nenorėdamas.

Tokiu atveju nėra teisingas nei sakinio „Ana liepa yra mano vaizdinys“ turinys, nei sakinio „Ana liepa nėra mano vaizdinys“ turinys, nes abiem atvejais tai yra pasakymas, kuriam trūksta objekto. Atsakymo į klausimą ieškojimas gali būti atmestas tik tada, kai pagrindžiama, kad sakinio „Ana liepa yra mano vaizdinys“ turinys yra poezija. Žinoma, turbūt aš turiu vaizdinį, tačiau jo nesieju su žodžiais „ana liepa“. Žodžiais „ana liepa“ iš tiesų kažkas galėtų stengtis apibūdinti vaizdinį; tokiu atveju jis būtų turėtojas to, ką tokiais žodžiais siektų apibūdinti, tačiau tada nei jis, nei joks kitas žmogus anos liepos nematytų ir nebūtų vaizdinio turėtojas.

Grįžtu prie klausimo: ar mintis yra vaizdinys? Jeigu mintis, kurią išreiškiu Pitagoro teorema, mano ir kitų gali būti pripažinta teisinga, tada ji nepriklauso mano sąmonės turiniui. Tada aš nesu jos turėtojas, tačiau galiu ją laikyti teisinga. Jeigu mintis yra visai ne ta pati mintis, kurią aš ir kažkas kitas suvokia kaip ir Pitagoro teoremos turinį, tada, tiesą sakant, sakyti „Pitagoro teorema“ nevertėtų, kaip ir sakyti „mano Pitagoro teorema“, „jo Pitagoro teorema“, nes tokių sakinių prasmė yra skirtinga. Vadinasi, mano mintis gali būti mano sąmonės turinys, kito mintis gali būti kito sąmonės turinys. Ar tokiu atveju mano Pitagoro teoremos prasmė galėtų būti teisinga arba klaidinga? Jau minėjau, kad žodžio „raudona“ suvokimas yra susijęs su mano sąmonės sritimi: šis žodis ne nurodo daiktų savybę, bet apibūdina keletą mano juslinių įspūdžių. Taigi žodžiai „teisinga“ ir „klaidinga“, kaip aš juos suprantu, taip pat priklauso tik mano sąmonės sričiai ir atspindi mano sąmonės turinį. Tokiu atveju tiesa yra apribota mano sąmonės turinio, o tai kelia abejonę, ar kažkas panašaus gali vykti kito sąmonėje.

Jeigu kiekvienai minčiai reikalingas turėtojas, kurio sąmonės turiniui ji priklauso, tai negali būti jokio mokslo, kuriam atstovautų daugelis žmonių. Tačiau galbūt aš turiu savo mokslą, būtent minčių visumą, o kitas turi savo mokslą, susijusį su jo sąmonės turiniu. Tokiu atveju prieštaravimas tarp abiejų mokslų yra neįmanomas, ir, tiesą sakant, net neverta ginčytis dėl tiesos. Tai būtų beprasmiška, kaip ir ginčytis dėl to, ar 100 markių banknotas, kurį turiu savo kišenėje, yra autentiškas kitam 100 markių banknotui, žodį „autentiškas“ suprantant ypatinga prasme. Jeigu kažkas kitas, pripažinęs savitą savo sąmonės turinį, mintis laiko vaizdiniais, tai to kito iš tikrųjų visai nėra. O jeigu jis iš manęsišgirstų nuomonę, mintis nebūtų vaizdinys, ir to užginčyti jis negalėtų. Taigi galime daryti išvadą: mintys nėra nei išorinio pasaulio daiktai, nei vaizdiniai.

Reikia paminėti ir trečią sritį (pirmoji Frege's minima sritis apima jusles, antroji – vaizdinius – Ž. V.), kuriai priklauso vaizdiniai, negalintys būti suvokiami juslišką, ir daiktai, nepriklausantys turėtojui, jo sąmonės turiniui. Tarkime, kad mintis, kurią išreiškiame Pitagoro teorema, yra teisinga nepriklausomai nuo to, ar kažkas ją laiko teisinga. Minčiai nereikia turėtojo. Ji – lyg atrasta planeta – nėra tikra tol, kol ją kažkas išvysta tarp kitų planetų.[6] Tačiau

6 Daiktas matomas, vaizdinys turimas, mintis suvokiama arba (apie ją – Ž. V.) mąstoma. Mintį suvokiant arba (apie ją – Ž. V.) mąstant, ji nekuriama, tiesiog žengiama prie jos, jau įvykusios tam tikru santykiu, beskiriančiu ją nuo dalyko matymo ir nuo vaizdinio turėjimo.

ISSN 2351-4728

čia galiu išgirsti pastabą. Aš ir pats ne vieną kartą mąsčiau apie tai, kaip tas pats daiktas, kurį regiu, galėtų būti matomas kito. O kas būtų, jeigu viskas būtų tik sapnas? Jeigu aš tik svajočiau apie pasivaikščiojimą lydint kitam, jeigu visa tai būtų tik vaidinimas, vykstantis mano sąmonėje. Tada būtų abejotina, ar apskritai egzistuoja išorinio pasaulio daiktai. Galbūt daiktų karalystė yra tuščia, o aš ne regiu daiktus ir žmones, bet turiu vaizdinius, kurie būdingi tik man. Vaizdinys negali būti žmogumi; vaizdinys kartu su manimi negali stebėti pievos; vaizdinys negali matyti žemuogės, kurią aš laikau, – vaizdinys yra tai, kas egzistuoja manyje taip kaip, pavyzdžiui, mano nuovargis. Vis dėlto yra neįtikėtina, kad aš, užuot veikęs tam tikroje aplinkoje, iš tikrųjų turiu tik savo vidinį pasaulį.

Ir vis dėlto mano vidinis pasaulis yra susijęs su teiginiu, kad tik mano stebėjimo objektas gali būti mano vaizdinys. Kas sektų iš šio sakinio, jei jis būtų teisingas? Ar egzistuotų kitokių žmonių? Tai būtų įmanoma, bet aš apie juos nieko nežinočiau, nes žmogus negali būti mano vaizdinys. Vadinasi, jei mūsų teiginys būtų teisingas, žmogus negalėtų būti mano stebėjimo objektas. Taip netektų pagrindo visi pamąstymai, kuriems esant spėjau, kad kažkas kitam, kaip ir man, galėtų būti stebėjimo objektas, nes, jei tai nutiktų, aš pats apie tai nieko nežinočiau.

Man būtų neįmanoma atskirti mano turimus vaizdinius nuo tų, kurių aš neturiu. Nusprendęs, kad tai nebūtų mano vaizdinys, kažką paversčiau savo mąstymo ir savo vaizdinio objektu. Ar esant tokiam suvokimui egzistuotų žalioji pieva? Turbūt, bet ji man nebūtų regima. Jei pieva nėra mano vaizdinys, tai ji, remiantis mūsų teiginiais, negali būti mano stebėjimo objektas. Bet jei ji yra mano vaizdinys, tai ji yra nematoma, nes vaizdiniai yra neregimi. Nors galiu turėti žaliosios pievos vaizdinį, iš tikrųjų tai nėra žalia, nes žaliojo vaizdinio nebūna. Ar, remiantis tokiu mąstymu, egzistuoja 100 kg svorio rutulys? Galbūt, bet apie tai nieko negalėčiau žinoti.

Jeigu rutulys nėra mano vaizdinys, tai jis, remiantis mūsų teiginiu, negali būti mano stebėjimo, mano mąstymo objektas, o jeigu rutulys būtų mano vaizdinys, tai jis negalėtų turėti svorio. Aš galiu turėti sunkaus rutulio vaizdinį. Tai kaip dalinis objekto vaizdinys, perteikiantis svorio jausmą. Bet šis dalinis vaizdinys nėra visuminio vaizdinio savybė taip kaip Vokietija nėra Europos savybė. Taigi paaiškėja, kad teiginys „mano vaizdinys gali būti mano stebėjimo objektas“ yra klaidingas; arba visas mano žinojimas ir pažinimas apsiriboja mano sąmonėje egzistuojančia vaizdinių sritimi. Tokiu atveju turėčiau tik vidinį pasaulį ir nieko nežinočiau apie kitus žmones. Stebėtina, kaip dėl tokių pasvarstymų priešybės ima keisti viena kitą. Pavyzdžiui, mokslininkui gamtininkui labai svarbi juslių fiziologija (nuo ko jis yra pirmiausia nutolęs): daiktus, kuriuos regi ir liečia, jis laiko savo vaizdiniais. Jis mano, kad jusliniai įspūdžiai yra patikimiausi daiktų liudytojai, egzistuojantys nepriklausomai nuo jautimo, įsivaizdavimo, mąstymo, to, kas sąmonei nėra būtina.

Mokslininkas menkai įvertina nervines skaidulas ir kamienines ląsteles kaip savo sąmonės turinį, nors anksčiau, priešingai, buvo linkęs savo sąmonę suvokti kaip priklausomą nuo nervinių skaidulų ir nuo

kamieninių ląstelių. Mokslininkas konstatuoja, kad akyje lūžę šviesos spinduliai regos nerve sukelia pokytį – dirginimą. Tam tikri dalykai perduodami iš nervinių skaidulų į kamienines ląsteles. Taip pasibaigia tolesni nervų sistemos procesai ir atsiranda spalviniai jutimai, o šie yra susiję su vadinamu medžio vaizdiniu. Tarp medžio ir mano turimo vaizdinio įsiterpia fizikiniai, cheminiai, fiziologiniai procesai. Bet, kaip regis, tik mano nervų sistemos procesai yra susiję su mano sąmone, o kiekvienas medžio stebėtojas turi savitą procesą ypatingoje nervų sistemoje.

Šviesos spinduliai gali būti atsimušę nuo veidrodžio paviršiaus (dar nepatekę į mano akį) ir pasklidę į tolį, tarsi jie sklistų iš įvairių vietų priešais veidrodį. Poveikis regos nervui ir visa kita vyktų taip pat kaip aprašyta anksčiau. Jeigu šviesos spinduliai sklistų nuo medžio prieš veidrodį, jie netrukdomai plėstųsi iki akies. Taigi matyti, kad medžio vaizdinys egzistuoja, net jeigu tokio medžio visai nėra. Vaizdinys gali atsirasti pakrypus šviesai ir veikiant akių bei nervų sistemos funkcijoms. Regos nervo dirginimui šviesa išvis nebūtina. Arti trenkus žaibui, galvojame, kad regime liepsnas, net jei patys ir negalime matyti žaibo. Regos nervą sužadina elektrinės srovės, kurios kyla mūsų kūne dėl žaibo smūgio, ir mes manome, kad regime liepsnas. Liepsnų regėjimą sukelia regos nervų dirginimas, o kaip jis atsiranda mums jau nėra taip svarbu.

Galime žvelgti dar giliau ir kelti hipotezę, kad regos nervo dirginimas nėra visiškai betarpiškas. Tikime, kad kažkas, kas nepriklauso nuo mūsų, dirgina nervą ir sukelia juslinį įspūdį, tačiau mes jaučiame tik šio proceso, kuris tūno mūsų sąmonėje, pabaigą. Ar šis juslinis įspūdis, šis jutimas, kuris mus atveda prie nervinio dirgiklio, negalėtų turėti ir kitokių pasekmių – juk tas pats nervinis dirgiklis gali atsirasti skirtingais būdais? Mes tai vadiname į mūsų sąmonę patenkančiu vaizdiniu; taigi iš tikro susiduriame tik su vaizdiniais, o ne su jų pasekmėmis. O jeigu tyrėjas nori išvengti visų grynųjų hipotezių, jam belieka tik vaizdiniai: jam viskas tampa vaizdiniais – šviesos spinduliai, nervinės skaidulos ir kamieninės ląstelės, iš kurių jis pats kilo. Taigi galų gale tyrėjas išrausia nuosavo statinio pamatus. Ar visa tai yra vaizdinys? Ar viskam reikia turėtojo, be kurio nėra esamos būklės? Žvelgiu į save kaip į savo vaizdinių turėtoją, bet ar tik aš pats nesu vaizdinys? Tarsi gulėčiau ant sulankstomos kėdės, tarsi žvelgčiau į porą išblizgintų aulinių batų galų, žiūrėčiau į kelnių, liemenės, sagų išorę, žvelgčiau į švarko dalis, ypač į rankoves, į abi plaštakas, į keletą barzdos plaukelių, į neaiškius nosies kontūrus. Ar tai esu aš pats – šis visas išorės įspūdžių visetas, šis visuminis vaizdinys? Atrodo, tarsi ten dar regėčiau ir kėdę. Kėdė yra vaizdinys. Tiesą sakant, aš visai nesiskiriu nuo šio vaizdinio – argi pats nesu lygiai toks pats juslinių įspūdžių visetas, vaizdinys? Bet kurgi yra šių vaizdinių turėtojas? Kaip aš egzistuoju šį vaizdinį pateikdamas ir jį parodydamas kaip kito nešiotoją? Kodėl privalo būti vaizdinys, kurį kaip tokį įvardiju aš? Ar vedamas pagundos taip negalėčiau pavadinti kėdės? Ir apskritai, kokiam tikslui reikalingas vaizdinių turėtojas?

Vis dėlto šis kažkas visada iš esmės skirtųsi nuo grynųjų atsineštinių vaizdinių: tokiam savarankiškam kažkam

ISSN 2351-4728

nereikėtų svetimo turėtojo. Jeigu visa tai yra vaizdinys, vadinasi, vaizdinių turėtojas neegzistuoja. Taigi dėl šių prieštaringų minčių aš vėl imu dvejoti. Jeigu vaizdinių turėtojas neegzistuoja, tai neegzistuoja ir vaizdiniai, nes vaizdiniams reikia turėtojo, be kurio jie negali egzistuoti. Juk jeigu nėra valdovo, neegzistuoja ir pavaldiniai. Nesant turėtojui, atkrinta ir nesavarankiškumas, kurį aptikau jutimui sąveikaujant su jaučiančiuoju. Taigi tai, ką vadinau vaizdiniais, yra savarankiški objektai. Tokie objektai, kuriuos laikau ypatingais, stokoja bet kokios priežasties.

Bet argi tai yra įmanoma? Ar galima kažką išgyventi be tai išgyvenančiojo? Koks vaidinimas be žiūrovo? Ar galima suprasti skausmą be to, kuriam skauda? Jausenos buvimas yra neišvengiamai susijęs su skausmu, o jausenos buvimui priklauso jaučiantysis. Bet egzistuoja šis tas, kas nėra mano vaizdinys, bet gali būti mano mąstymo objektas, – ir tai esu aš. Ar aš galiu būti savo sąmonės turinio dalimi, kai kita dalis, tarkime, yra mėnulio vaizdinys? Ar egzistuoja kažkas kita, kai aš nusprendžiu, kad mačiau mėnulį? Tokiu atveju šita pirmoji dalis turėtų sąmonę, o šios sąmonės turinio dalimi vėl būčiau aš. Vis dėlto nėra mąstytina, kad būčiau įtrauktas į savo paties begališkumą, nes tada egzistuočiau ne vien aš, bet ir be galo daug kitų. Aš nesu vaizdinys, o jei aš kažką teigiu, pavyzdžiui, kad šią akimirką nejaučiu skausmo, tai mano sprendimas yra susijęs su šiuo tuo, kas nėra mano sąmonės turinys, mano vaizdinys, – būtent su manimi pačiu.

Taigi tai, ką aš kalbu, nebūtinai yra mano vaizdinys. Ar tai mano sąmonės turinyje atitinka žodį „aš“, ar tik krypstama to link, kai mąstau, kad šią akimirką man neskauda? O ar tai nėra vaizdinys? Taip gali būti: tam tikras kitas vaizdinys gali būti susijęs su žodžio „aš“ vaizdiniu mano sąmonėje. Bet tada jis egzistuoja šalia kitų vaizdinių, o aš esu kitų vaizdinių turėtojas. Aš turiu savo vaizdinį, bet nesu šis vaizdinys. Taigi reikia skirti tai, kas yra mano sąmonės turinys, mano vaizdinys, ir tai, kas yra mano mąstymo objektas. Teiginys, kad mano matymo, mano mąstymo objektas gali priklausyti mano sąmonės turiniui, yra klaidingas. Taigi dabar galiu pripažinti kitą žmogų kaip savarankišką vaizdinių turėtoją. Turiu jo vaizdinį, bet nemaišau vaizdinio su juo pačiu. Jeigu pasakau kažką apie savo brolį, tai nusakau ne turimą brolio vaizdinį. Ligonis, kuriam skauda, yra šio skausmo turėtojas, bet gydantis gydytojas, mąstantis apie šio skausmo pasekmes, nėra skausmo turėtojas. Jis nemano, galįs numalšinti ligonio skausmą tam, kad numalšintų savo skausmą. Tiesa, gydytojo sąmonėje ligonio skausmą gali atitikti tam tikras vaizdinys, bet tai nėra skausmas. Gydytojas gali pakviesti kitą gydytoją. Tada galėtume skirti skausmą, kurio turėtojas yra ligonis, pirmojo gydytojo vaizdinį apie šį skausmą ir antrojo gydytojo vaizdinį apie šį skausmą. Nors šis vaizdinys priklauso antrojo gydytojo sąmonės turiniui, jis nėra gydytojo mąstymo objektas. Galbūt jis yra tik pagalbinė pamąstymo priemonė kaip tokia priemone gali būti piešinys. Abiem gydytojams bendras objektas yra ligonio skausmas, kurio jie patys nejaučia. Taigi galime daryti išvadą, kad egzistuoja ne vien daiktas, bet ir žmogaus, neturinčio šio vaizdinio, mąstymo visuminio objekto vaizdinys.

Man regis, daug kas aiškėja. Jeigu žmogus negalėtų mąstyti, ko gero, jis turėtų vidinį pasaulį, bet ne aplinką. Tačiau ar tai nėra pagrįsta klaidomis? Esu įsitikinęs, kad vaizdinys, kurį sieju su žodžiais „mano brolis“ atitinka būtent tai, kas nėra mano vaizdinys ir apie ką galiu šį tą pasakyti. Bet ar aš dėl to neapsirinku? Tokių klaidų pasitaiko. Nepaisant mūsų ketinimų, taip mes galime nuklysti į poeziją. Iš tikro! Veiksmu, kuriuo valdau aplinką, nutraukiu suklydimo grėsmę. Be to, taip susiduriu su tolesniu mano išorinio ir vidinio pasaulio skirtumu. Turimu žalios spalvos įspūdžiu negaliu abejoti, bet, tuo, kad regiu liepos lapą, nesu tikras. Priešingai plačiai paplitusiai nuomonei, vidiniame pasaulyje aptinkame tikrumą, o keliaujant po išorės pasaulį abejonė mūsų niekada neapleidžia. Dėl to daugeliu atvejų vos galime atskirti, kas yra tikėtina, tam, kad galėtume spręsti apie išorinio pasaulio daiktus. Mes net privalome priklausyti nuo klaidos grėsmės, jei nenorime, kad mus įveiktų dar didesni pavojai.

Galiu suformuluoti tokią paskutinio svarstymo išvadą: ne viskas, kas gali būti mano pažinimo objektas, egzistuoja kaip vaizdinys. Pats esu vaizdinių turėtojas, o ne vaizdinys. Tai taip pat netrukdo kitus žmones laikyti į mane patį panašiais vaizdinių turėtojais. O jei galimybė kartą duota, tai yra labai didelė tikimybė, kad ji nesiskiria nuo mano tikrumo suvokimo. Ar priešingu atveju egzistuotų istorijos mokslas? Ar priešingu atveju galiotų mokymas apie pareigas, teisė? Kas liktų iš religijos? Gamtos mokslai galėtų būti įvertinti tik kaip poetinė kūryba panašiai kaip astrologija ir alchemija. Taigi svarstymai, kuriuos aš pristačiau, spėdamas, jog anapus manęs egzistuoja žmonių, galinčių savo mąstymo, savo stebėjimo objektu laikyti tą patį, ką ir aš laikau, iš esmės pasilieka netvirti.

Ne viskas egzistuoja kaip vaizdiniai. Taigi, kaip ir kitus žmones, mintis galiu laikyti nuo savęs nepriklausomomis. Galiu pripažinti mokslą, kurį daugelis gali atstovauti. Nesame minčių turėtojai, taip, kaip esame vaizdinių turėtojai. Mes neturime minties taip kaip juslinio įspūdžio, be to, mes nematome minties taip, kaip regime žvaigždę. Dėl to čia patartina pasirinkti ypatingą posakį, o toks mums atrodo žodis „suvokti“.

Minties suvokimą[7] privalo atitikti ypatingas dvasinis sugebėjimas – mąstymo galia. Mąstydami minčių nekuriame, tačiau taip jas suvokiame. Tai, ką aš vadinu mintimi, yra glaudžiai susiję su tiesa. Man pripažįstant teisinga tai, apie ką manau, kad tai teisinga, visai nesvarbu, ar pripažįstu savo tiesą, ir, ar galvoju apie tai. Mintis yra teisinga ne dėl to, kad apie ją mąstoma. „Faktai! Faktai! Faktai!“ – tai mintis, kuri yra teisinga. Bet gamtininkas patikimu mokslo pagrindu nelaiko to, kas nėra susiję su kintančiomis žmogaus sąmonės būsenomis. Mokslinis darbas nėra kūryba, tai – teisingų minčių atradimas. Astronomas matematinę tiesą gali pritaikyti tirdamas seniai praėjusius įvykius, kurie įvyko, tarsi žemėje tos tiesos niekas nebuvo suvokęs. Jis tai gali, nes minties teisingumas yra neribotas laiko atžvilgiu. Taigi tiesa negali atsirasti kartu su jos atradimu.

7 Posakis „suvokti“ yra toks pat vaizdingas kaip ir „sąmonės turinys“. Kalbos esmė neleidžia nieko kito. Tai, ką laikau plaštakoje, gali būti matoma kaip plaštakos turinys, bet šis turinys yra jai daug svetimesnis negu kaulai, raumenys, iš kurių ji susideda, ar negu jos savybė – įsitempimas.

ISSN 2351-4728

Ne viskas egzistuoja kaip vaizdiniai. Priešingu atveju psichologija savyje talpintų visus mokslus arba būtų aukščiausia teisėja visiems kitiems mokslams. Priešingu atveju viešpatautų psichologija, logika ir matematika. Tačiau tokiu atveju matematika nieko daugiau nesuvoktų, išskyrus, savo pavaldumą psichologijai. Nei logikoje, nei matematikoje nekeliamas uždavinys tyrinėti sielų ir sąmonės turinį, kurio turėtojas yra žmogus. Iki to turbūt būtų galima parodyti dvasios, o ne dvasių tyrinėjimo uždavinį.

Minčių suvokimas yra susijęs su suvokiančiuoju – mąstančiuoju. Šis yra mąstymo, o ne minties turėtojas. Nors mintis nėra susijusi su mąstančiojo sąmonės turiniu, vis dėlto sąmonėje šis tas privalo krypti prie minties. Bet to nereikia supainioti su mintimi. Taigi pats Algolis (vadinamoji Šėtono žvaigždė Persėjo žvaigždyne, nes jos mirgėjimas yra nepastovus – Ž. V.) skiriasi nuo vaizdinio, turinčio Algolį.

Galima formuluoti išvadą, kad mintis nepriklauso nei mano vidinio, nei mano išorinio pasaulio vaizdiniui, nei jusliškai suvokiamų dalykų pasauliui.

Iš to, kas išdėstyta, gali paaiškėti, kad ši išvada nėra be opozicijos. Manau, kad kai kam atrodo neįmanoma įgyti žinių apie tai, kas priklauso vidiniam pasauliui, išskyrus, juslinį suvokimą. Juslinis suvokimas dažnai yra patikimiausias, netgi vienintelis pažinimo šaltinis viskam, kas iš tikro nepriklauso vidiniam pasauliui. Bet kokiu pagrindu? Turbūt būtina sudedamoji juslinio suvokimo dalis yra juslinis įspūdis, o šitai yra vidinio pasaulio dalis. Bet kuriuo atveju du žmonės to paties neturi, net jei jie gali turėti panašių juslinių įspūdžių. Savo ruožtu šie jusliniai įspūdžiai mums neatveria išorinio pasaulio. Galbūt egzistuoja būtybė, kuri patiria juslinius įspūdžius nematydama ir neliesdama daiktų, tačiau reiškinio įspūdžių turėjimas dar nėra daiktų matymas. Kas vyksta, kad ten aš matau medį? Matyt, medis priklauso reiškinio įspūdžiams, kuriuos turiu, ir tai, kad tai matau abiem akimis, yra susiję su ypatingos rūšies įspūdžiais. Remiantis fizikos dėsniais, kiekvienoje iš abiejų tinklainių susidaro ypatingas vaizdas. Kitas toje pačioje vietoje taip pat regi medį. Jis taip pat regi abiejų tinklainių vaizdus, kurie skiriasi nuo mano. Mes turime sutikti su tuo, kad įspūdžius sukeliantys tinklainių vaizdai yra apibrėžti. Taigi mes turime ne tik tuos pačius, bet ir žymiai besiskiriančius reiškinio įspūdžius, nors ir judame tame pačiame išorės pasaulyje.

Tiesa, reiškinio įspūdžių turėjimas yra būtina sąlyga, leidžianti matyti daiktus, tačiau ji nėra pakankama. Tai, kas dar privalo būti, nėra jusliška. Šitai yra kaip tik tai, ką mums atskleidžia išorinis pasaulis, nes be nejusliškumo kiekvienas pasilieka savo vidiniame pasaulyje. Taigi sprendimas slypi nejusliškume, todėl nejusliškumas mus galėtų išvesti iš vidinio pasaulio, leistų mums suvokti mintis, kuriose nesąveikauja jusliniai įspūdžiai. Be vidinio pasaulio reikėtų skirti išorinį jusliškai suvokiamų daiktų pasaulį ir karaliją to, kas nėra suvokiama kaip beprasmiška; bet daiktus suprantant jusliškai būtinai reikalingi ir jusliniai įspūdžiai, o šie priklauso vidiniam pasauliui. Taigi tai yra daugiausia pagrįsta daikto duoties ir minties skirtumu; šis tas, kas nebuvo priskirta nei vienai iš abiejų karalijų, bet buvo priskirta vidiniam pasauliui. Aš

negaliu šio skirtumo laikyti tokiu dideliu, kad dėl jo vidinio pasaulio duotis galėtų būti įmanoma tik dėl atitinkamos minties.

Žinoma, mintis nėra būtent tai, ką iš tikrųjų buvo įprasta ja laikyti. Tikrovės pasaulis yra pasaulis, kuriame kažkas veikia ar keičia kitą ir pats patiria atoveiksmį: dėl to keičiamasi. Visa tai yra laiko ribojamas vyksmas. Vargu ar laikysime tikroviška tai, kas yra neribota laiko atžvilgiu ir nekintama. Ar mintis yra kintanti, o gal laiko atžvilgiu ji neribota? Mintis, kurią išreiškiame Pitagoro teorema, yra amžina. Bet ar šiandien nėra minčių, kurios yra teisingos, o po pusmečio tampa klaidingomis? Pavyzdžiui, ar mintis, kad žaliuojantis medis žaliuos ir po pusmečio, yra klaidinga? Ne, nes tai yra visai ne ta pati mintis. Vien žodžių junginio „Šis medis žaliuoja“ neužtenka posakiui, nes čia reikalingas ir kalbėjimo laikas. Jokios minties mes negalime atskleisti neišreikšdami laiko. Pilnas sakinys, kuriame apibrėžtas laikas, išreiškia mintį kiekvienu žodžiu. Bet jei taip yra, tai visa yra teisinga ne tik šiandien ar rytoj: tai yra neribojama laiko. Esamuoju laiku pavartotas pasakymas „yra teisinga“ neatskleidžia kalbančiojo dabarties, bet, jei posakis leidžia, yra laikina nelaikiškumo forma. Jeigu sakydami konstatuojamąjį sakinį vengiame žodžio „teisinga“, privalo būti skiriami du reiškiniai: minties pasakymas ir teiginys. Laiko apibrėžtis sakinyje priklauso minties pasakymui, o tiesa, kurios pripažinimas glūdi konstatuojamojo sakinio formoje, yra neribota laiko atžvilgiu. Dėl laiko kitimo kalboje tas pats žodžių junginys gali įgyti kitą prasmę, išreikšti kitą mintį, tačiau toks kitimas yra susijęs tik su kalbos ypatybėmis.

O vis dėlto! Kokia mums galėtų būti nauda iš amžinojo nekintamumo, jei nepatiriame jo poveikio ir patys jo neturime? Kiekvienu atžvilgiu tai būtų neveiksminga, visai netikroviška, o mums neegzistuotų. Jeigu taip būtų, tai pats nelaikiškumas tam tikru būdu turėtų būti susipynęs su laikiškumu. Ką man reikštų mintis, kurios nebūčiau suvokęs! Juk dėl to, kad suvokiu mintį, patiriu sąveiką su ja, o ji – su manimi. Įmanoma, kad apie mintį, kurią apmąstau šiandien, rytoj jau nemąstysiu. Aišku, tai sunaikina griežtąjį minties neribotumą laiko atžvilgiu. Kalbant apie pokyčius, kuriuos patiria mintys, linkstama skirti esmines ir neesmines savybes ir pripažinti šį tą, kas gali būti laiko neribota. Įvardijant neesminę minties savybę, svarbu tai, kaip mintis suvokiama mąstančiojo.

Kas vyksta su mintimis? Pirmiausia jos suvokiamos, o tada laikomos teisingomis. Tai yra mąstančiojo vidinio pasaulio procesas, kuris gali turėti tolesnių pasekmių, aprėpiančių valios sritį ir pastebimų išorės pasaulyje. Pavyzdžiui, suvokęs mintį, kuri išreiškiama Pitagoro teorema, pasekme galiu laikyti tai, kad aš ją pripažįstu kaip teisingą, o, be to, ir tai, kad suvokdamas sprendimą jį galiu taikyti „masėms“. Taigi mąstymas ir sprendimai paruošia mus veiksmams, o mintys gali turėti netiesioginės įtakos „masių“ elgesiui. Mintys yra labai susijusios su žmogaus poveikiu kitam žmogui, nes jos yra perduodamos. Kaip tai vyksta? Kolektyviniame išorės pasaulyje vyksta pokyčiai, kurių priežastis gali būti tam tikros minties suvokimas ir jos laikymas teisinga. Ar didieji pasaulio istorijos įvykiai galėtų atsirasti neperduodant minčių? Ir vis dėlto esame linkę mintis laikyti

ISSN 2351-4728

netikroviškomis, nes jos atrodo neaktyvios, lyginant su mąstymu, sprendimu, ištarimu, supratimu, kurie yra susiję su aktyvia žmogaus veikla. Iš tikrųjų kaip skirtingai mums atrodo plaktukas, jei jį lyginame su minties pranešimu!

Koks skirtingas yra vyksmas perduodant plaktuką ir pranešant mintį! Plaktukas iš vienos jėgos zonos patenka į kitą: apie jį kažkas mąsto, tuo pačiu metu patiria jo spaudimą, tankį, vietomis pakinta net paties platuko dalių padėtis. Tiesą sakant, minčiai viso to nereikia. Mintis, perduodama pranešimą, nepalieka pranešėjo veikimo srities, nes iš tiesų žmogus tam neturi galios. Tam, kad būtų suvokta mintis, apimami suvokiančiojo vidinio pasaulio pokyčiai. Vis dėlto savo esme mintis lieka nepalytėta, kadangi pokyčiai, kuriuos ji patiria, liečia neesmines savybes. Čia trūksta to, ką atpažįstame kiekviename gamtiniame vyksme – sąveikos. Mintys nėra visiškai netikroviškos, bet jų tikrovė yra visai kitokios rūšies negu daiktų. Jų veikimą sukelia mąstančiojo veikla, kuri būtų neefektyvi be to, ką mes galime regėti. Vis dėlto mąstantysis mąstymo veiklos nekuria, o privalo ją suvokti tokią, kokia ji yra. Mąstančiojo ji gali būti laikoma neteisinga, bet jei ji yra suvokta, tai nėra visai netikroviška, dėl to tai gali veikti tikrovėje.

Iš leidinio: Gottlob Frege. 1993. *Logische Untersuchungen*. Göttingen: Wandenhoeck und Ruprecht Verlag.

Iš vokiečių kalbos vertė
ŽILVINAS VAREIKIS.